

BOJ ZA VOLEBNÍ PRÁVO ŽEN VE VELKÉ BRITÁNII A ČESKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1848–1928¹

Martina Kratochvílová

Emancipace a ženská otázka představovaly pojmy, nabývající jak v českých zemích,² tak Velké Británii významu zejména ve druhé polovině 19. století, kdy se staly nedílnou součástí procesu formování moderní společnosti. V souvislosti s otázkou boje za rovné volební právo pak lze hovořit především o počátku 20. století. Názory na směřování ženského hnutí a jeho požadavky se nicméně v mnoha ohledech u obou zemí odlišovaly, a to především kvůli podstatným rozdílům v samotné prezentaci vytyčených cílů, prostředků k jejich dosažení i původců jeho vzniku.³ Předkládaná komparativní studie si klade za cíl srovnání obou zemí z hlediska historie vývoje ženského vzdělání, tvořícího platformu následných snah o participaci na politickém dění vyjádřených skrze neúnavný boj za přijetí volebního práva pro ženy. Koncepce příspěvku spočívá především na přehledných, přesto však dostatečně informativních sondách do dějin českých a britských ženských emancipačních činností, které se skrze vzájemné srovnání snaží přiblížit čtenářům z řad jak odborné, tak laické veřejnosti.

S ohledem na charakter politického, respektive volebního systému ve zkoumaném období je pak možné Velkou Británii chápat jako tzv. konstituční dvoukomorovou parlamentní monarchii fungující v rámci unitárního

¹ Tato studie byla napsána v rámci projektu Studentské grantové soutěže č. SGS-2016-014, řešeného na Katedře historických věd FF ZČU v Plzni.

² Autorka záměrně využívá pomocného historicko-geografického sousloví české země namísto přesného politickosprávního názvu země Koruny české, zahrnujícího v sobě Moravské markrabství, České království, Opavské a jednotlivá slezská knížectví. Odkazuje tak k historickému Českému království coby vůdčí a nejvýznamnější součásti korunních českých zemí a v kontextu zvoleného tématu současně na jeho nezastupitelnou úlohu v otázce ženské emancipace (se stálým zřetelem na skutečnost, že ženské hnutí nebylo izolováno na České království, ale probíhalo rovněž v ostatních zemích Koruny české). Komparaci Spojeného království Velké Británie a Severního Irska, tedy svrchovaného, rozsáhlého státního celku s dlouhodobou parlamentní a koloniální tradicí a českých zemí, nesamostatné součásti dualistického Rakouska-Uherska pak autorka demonstruje fakt, že i přes tyto základní rozdíly lze obě země z hlediska ženského emancipačního hnutí a boje za všeobecné volební právo porovnávat a díky diferencím v jejich státoprávním uspořádání lépe pochopit odlišné požadavky a cíle obou emancipačních hnutí jak na poli národním, tak mezinárodním.

³ BEBEL, August: *Žena a socialismus*. Praha 1909, s. 1–7.

státního celku.⁴ V Horní komoře nazvané House of Lords (Sněmovna lordů) zasedali zástupci církve (biskupové) a tzv. peerů, tj. významných vlastníků půdy zastoupených díky dědičným právům. Členství v dolní sněmovně, tzv. House of Commons nebylo naopak nijak spjato se zákonem dědičnosti a snazší cesta k získání mandátu tak obvykle vedla přes ni. Stranický systém byl v podstatě systémem dvou politických stran – Toryů (dnešních konzervativců), podporujících anglikánskou církev a vlastníky půdy a Whigů (současných liberálů), reflektujících především zájmy obchodníků a prosazující moc parlamentu vůči moci královské.⁵ Zásadní milníky tvořily tři volební reformy uzákoněné v letech 1832, 1867 a 1884.

Prvním celostátním zákonodárným sborem Rakouského císařství byl ústavodárný Říšský sněm (1848). Únorová ústava vydaná v roce 1861 byla pak faktickou realizací říjnového diplomu z předchozího roku, slibujícího obnovu ústavního systému skze zřízení dvoukomorové říšské rady.⁶ Rada sestávala z volené Poslanecké sněmovny a nevolené Panské sněmovny. Do dolní komory se zpočátku volilo odděleně ve čtyřech kuriích, přičemž bylo volební právo omezeno minimálním daňovým odvodem. Celkově v komoře zasedalo 343 poslanců volených na šest let.⁷ První přímé volby se uskutečnily roku 1873 v důsledku reformy a postupného rozšiřování volebního práva. Po přijetí rakousko-uherského vyrovnání se říšská rada transformovala v zákonodárný orgán předlitavské části dualistického soustátí, zatímco v Zalitavsku (Uhersku) shodnou funkci vykonával Uherský sněm. Současně bylo postavení panovníka upraveno ústavními zákony způsobem, který jeho pozici hlavy státu jen posílil, neboť se pod jeho přímý vliv dostaly resorty společné oběma částem Rakouska-Uherska (finance, vojenství, zahraničí). Dominantní děličí linií stranického systému pak byl střet dvou vzájemně neslučitelných koncepcí státu – centralismu a federalismu.⁸

⁴ DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a kol.: *Základní modely demokratických systémů*. Praha 2008, s. 95–97.

⁵ WASSON, Emily: *Dějiny moderní Británie. Od roku 1714 po dnešek*. Praha 2010, s. 56.

⁶ BOROVIČKA, Michael – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P. – BELINA, Pavel: *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek XII.a. 1860–1890. Praha – Litomyšl 2012, s. 39–42.

⁷ Tvořena byla třemi skupinami členů. Členy dědičnými, tedy arcivévody a šlechtici věrnými koruně, jimž dědičné právo zasedat v horní komoře parlamentu udělil císař, členy s tzv. virilním hlasem, tj. arcibiskupy, a členy jmenovanými císařem například za zásluhy o stát. Viz ADAMOVÁ, Karolína – LOJEK, Antonín – SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (ed.): *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada Stát*. Praha – Litomyšl 2015, s. 375–381; PEROUTKA, František: *Budování státu I*. Praha 1921, s. 262–263.

⁸ Centralismus prosazoval silný, liberální a centralistický stát s širokými občanskými svobodami a demokratickým režimem, zatímco druhý ideový proud usiloval o decentralizaci a národní autonomii. Viz ADAMOVÁ, K. – LOJEK, A. – SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (ed.): *c. d.*, s. 276–287.

Časový rámec studie je vymezen revolučním rokem 1848, který zejména pro české země představoval historicky významný letopočet, a to především v souvislosti s reformními procesy následujícími po revoluci a měnícími dosavadní podobu společnosti a jejích komponent. Druhý mezník tvoří rok 1928, kdy ve Velké Británii došlo k zavedení všeobecného hlasovacího práva pro všechny občany bez rozdílu pohlaví starší 21 let (v Československu se tak stalo již o osm let dříve díky v únoru 1920 vydané prvorepublikové ústavě).

Od počáteční fáze související se zakladatelskou činností v oblasti ženského vzdělávání⁹ (podporou dívčí výuky a prvními snahami o založení ženských vzdělávacích organizací středoškolského či odborného typu), typickou pro šedesátá léta 19. století a zakončenou dosažením univerzitního studia v letech devadesátých, přes „změnu kurzu“ dosavadního směřování a cílené zaměření se na získání aktivního podílu na rozhodovacím procesu (přinášející s sebou kromě vzniku nového typu spolků i patrnou radikalizaci a politizaci), až po získání rovného volebního práva pro ženy po první světové válce, se práce pokouší o co nejvýstižnější analýzu a komparaci podob britského a českého ženského aktivismu. Značně podrobným popisem specifického fenoménu tzv. hladových stávek spjatých s ženskou trestnou činností autorka současně demonstrovuje rozdíl mezi sufražetkami, tedy radikálními feministkami, využívajícími nestandardních a mnohdy násilných metod politického boje (výtržnosti, blokování dopravy, atd.) a sufražistkami, umírněnými bojovnicemi za ženské politické zrovnoprávnění.¹⁰

Studie jako celek pak hledá odpovědi především na následující spolu přímo související otázky: Jaké dějinné/politické události přímo ovlivňovaly charakter bojů za ženské volební právo ve Spojeném království a českých zemích? Do jaké míry a z jakého důvodu došlo počátkem 20. století k výrazné diferenciaci charakteru a aktivit ženských hnutí ve Velké Británii a českých

⁹ K nejstarším ženským sdružením vůbec nicméně patřily spolky charitativní, dobročinné a humanitní. Jejich aktivity byly velmi různorodé – od péče o chudé svobodné matky, postižené či jinak hendikepované osoby, sirotky a mládež, přes snahu o lepší sociální zapojení venkovského lidu přicházejícího do měst díky silnici urbanizaci, až po finanční a materiální podporu chlapců a dívek, navštěvujících různé vzdělávací instituce. Viz MACHAČOVÁ, Jana – MATĚJČEK, Jiří: *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1780–1914*. Opava 2002, s. 38–41.

¹⁰ Termín sufražistky lze považovat za jakýsi obecný termín pro představitelky ženského volebního hnutí (nejen ve Velké Británii), zatímco termín sufražetky, který poprvé použil novinář Charles E. Hands v novinách London Daily Mail, byl posměšným označením ženských aktivistek, především pak členek Women's Social and Political Union (WSPU). Ženy však urážlivý výraz začaly samy používat, čímž daly najevo své odhodlání všeobecné volební právo získat – ve slově *suffragettes* (sufražetky) kladly důraz na část GET, tedy anglický výraz pro dostat, získat. Viz JANIGRO, Alice: *Suffragists or Suffragettes?* In: <http://suffrage100ma.org/suffragists-or-suffragettes/> [cit. 18. 7. 2017].

zemích? Je zapotřebí hledat příčinu již v jejich samotných počátcích, či vysvětlení spočívá v rozdílných přístupech obou zemí k samotnému řešení ženské otázky?

Zásadní dějinnou událost, vedoucí k reformačním procesům, tvořícím platformu ženského emancipačního hnutí, představoval v českých zemích rok 1848, kdy během revolučního „jara národů“ došlo k nevratným politickým, sociálním a kulturním změnám, reprezentujícím počátek utváření moderní občanské společnosti.¹¹ Paradoxně právě represivní opatření bezprostředně následující po porážce revoluce vedly k pragmatičtějšímu přístupu a stanovení dosažitelných cílů emancipačního hnutí, které napříště vložilo svou aktivitu do rozvoje dívčího školství a účasti na veřejném dění.¹² Postupem času si však především feministky stále naléhavěji uvědomovaly potřebu zakládání politických spolků, které ve výčtu úspěchů (dosažených především ve vzdělávací oblasti) chyběly, neboť jejich absence byla odrazem dosavadního nevelkého zájmu českých žen o tuto oblast veřejného života.¹³ Obdobný nezájem o politiku reprezentovanou ženami projevoval i tisk. První pokusy o propagaci myšlenky rovných ženských práv představovaly články v časopisu *Ženské listy*, jehož úvodní číslo vyšlo 1. ledna 1873 pod vedením redaktorky Věnceslavy Lužické.¹⁴ Fakt, že bez přímé účasti žen na politickém dění nebude dosaženo potřebných reforem v oblastech sociální, právní a vzdělávací, nemluvě o formální rovnoprávnosti s muži, byl spolu s výše jmenovanými skutečnostmi jedním z hnacích motorů silících snah o politizaci emancipačního procesu.¹⁵

¹¹ Více viz BĚLINA, Pavel – HLAVAČKA, Milan – TINKOVÁ, Daniela: *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek XI.a. 1792–1860. Praha – Litomyšl 2013, s. 327–336.

¹² LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.): *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 92–96.

¹³ Emancipační hnutí, a to nejen rázu politického, nemělo své odpůrce pouze mezi muži. Ambivalentní postoj ke snahám o vybočení z tradiční ženské role, založené na paradigma-
tu „veřejného“ muže, zajišťujícího rodinný příjem a aktivního v rozhodovacích politických
procesech, a „privátní“ ženy, starající se o řádný chod domácnosti, zaujímaly i mnohé ženy,
pro které představoval průnik do ryze mužských činností něco nemyslitelného a pro ženu
nevhodného. Svůj odpor vůči potenciální participaci něžného pohlaví na politické moci
rovněž argumentovaly především tím, že politické projevy či obdobně laděná veřejná vys-
toupení nejsou v souladu s dlouhodobě dodržovanou „genderovou dělbou práce“. Více viz
BAHENSÁ, Marie – HEČKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana: *Iluze spásy. České feministické
myšlení 19. a 20. století*. Hradec Králové 2011, s. 192–193; LENDEROVÁ, M. – KOPIČKOVÁ, B. –
BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.): c. d., s. 37.

¹⁴ LENDEROVÁ, Milena: *K hřichu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha 1999, s. 267–268.

¹⁵ NEUDORFLOVÁ, Marie L.: *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě
k emancipaci*. Praha 1999, s. 255.

Velká Británie, kde od roku 1837 zahájila svou dlouhou vládu (trvající do roku 1901) královna Viktorie, zůstala naopak v evropském konfliktu stranou a soustředila se především na zachování impéria a nepřímou podporu revolučního hnutí (jehož myšlenky byly navíc britské veřejnosti blízké), které přirozeně oslabovalo kontinentální mocnosti a tím udržovalo status quo v poměru sil. Jestliže rok 1848 lze chápat jako vyvrcholení reformačního procesu započatého již roku 1789 Velkou francouzskou revolucí, pak bylo ve Spojeném království, které pro evropské reformisty představovalo konstituční parlamentní monarchii hodnou následování, tohoto cíle již dosaženo reformami (například sociálními, týkajícími se snížení pracovní doby dětí a žen), vedoucími k přijetí prvního volebního zákona, tzv. Reform Act¹⁶ z roku 1832, který rozšiřoval volební pravomoci, současně však poprvé přičkl právo volit pouze mužům.¹⁷

Do konce 19. století pokrývalo české ženské hnutí rozsáhlou škálu činností nejrůznějšího typu, s čímž souvisel stále narůstající počet jeho členek. Politickým uvolňováním a zakládáním prvních ženských spolků v šedesátých letech 19. století de facto začala úvodní etapa emancipačního procesu, ukončená počátkem devadesátých let 19. století celkovou proměnou společnosti a jejích politických, jazykových i kulturních komponent. V jejím rámci vznikaly spolky zaměřené na činnosti vzdělávací, kulturní, charitativní, sportovní, umělecké a jiné, podařilo se založit první české dívčí gymnázium, prohlubovala se účast žen na veřejném dění, například ve formě naučných přednášek pořádaných pro širokou veřejnost, atd. Na počátku 20. století tak

¹⁶ Zákon výrazně rozšířil volební právo a tím navýšil počet voličů o cca 60 %. Kromě tzv. *forty-shillings freeholders* (majitelů pozemků udělených jim přímo králem, jejichž roční nájemná sazba, zbařená všech ostatních poplatků, byla nejméně 40 šilinků) se zákon v okresních volebních obvodech (hrabstvích) nově vztahoval také na vlastníky pozemků o hodnotě 10 liber roční renty, držitele dlouhodobých (nejméně 60 let při hodnotě pozemku 10 liber) a střednědobých pronájmů (20 až 60 let, hodnota pozemku 50 liber) či nájemníky schopné za pronájem zaplatit 50 liber ročně. V rámci samosprávných městských obvodů pak šlo o všechny mužské obyvatele odvádějící roční daň z nemovitosti ve výši 10 liber, přičemž stávající voliči si celoživotní volební právo ponechali. Zákon rovněž zavedl registraci voličů a současně omezil (zkrácením doby voleb z původních 40 dní na pouhé dva dny) tzv. vícenásobné volební právo, uplatňované především majiteli pozemků spadajících pod více volebních obvodů. Velká, průmyslově rozvinutá města získala právo na zastoupení v dolní komoře parlamentu, zatímco obcím s velmi malým počtem obyvatel, tzv. *rotten (pocket) boroughs* bylo toto právo odebráno. Zákon platil pro Anglii a Wales – pro Skotsko a Irsko byly podobné zákony schváleny téhož roku. Viz SEYMOUR, Charles: *Electoral Reform in England and Wales*. Yale 1915, s. 7–31; MAX, Thomas Erskine: *Constitutional History of England Since the Accession of George the Third. 1760–1860*. Volume I. Boston 1862, s. 338–344.

¹⁷ Zajímavé srovnání průběhu revoluce roku 1848 viz ČAPEK, Vratislav: *Evropská revoluce 1848–1849. Stručný komparativní nástin*. In: http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/evropska-revoluce_1848.htm [cit. 23. 10. 2016].

zbývaly de facto jen dvě oblasti, které se ocitly „v hledáčku“ ideologů ženské-ho hnutí – dosažení vysokoškolského vzdělání a aktivní participace na politické moci.¹⁸ Prvního jmenovaného bylo, třebaže vzhledem k počtu fakult přístupných ženám pouze v omezené míře, dosaženo na přelomu století, kdy se roku 1897 Filozofická fakulta Univerzity Karlovy jako první uvolila přijímat k řádnému studiu příslušnice ženského pohlaví, aby ji o tři roky později roku 1900 následovaly fakulty medicíny a farmacie.¹⁹ Tento pozvolný proces, jenž byl jasným důkazem, že i přes umožnění studia ženám byla akademická půda nadále ovládána muži, tak přesáhl až do období vzniku samostatného Československa, kdy došlo k úplnému otevření vysokých škol ženám.²⁰

Na britských ostrovech probíhal emancipační proces, jež od devadesátých let 19. století transformoval v boj o rovné volební právo žen, obdobným způsobem jako v českých zemích, a to minimálně do své radikalizace, silící v první dekádě 20. století. Ve své počáteční fázi, tzv. průkopnické (1866–1870), byl kladen požadavek především na reformu připravovaného volebního zákona z roku 1867, který byl nadále založen na majetkové kvalifikaci a ženy z volebního procesu vylučoval,²¹ a současně byly zakládány instituce výchovného

¹⁸ Více viz LENDEROVÁ, M. – KOPIČKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.): c. d., s. 439–443.

¹⁹ HONZÁKOVÁ, Anna: *K zápasu o lékařské studium*. In: HONZÁKOVÁ, Albína (ed.): *Československé studentky let 1890–1930*. Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou. Praha 1930, s. 66–76.

²⁰ Legislativně byl tento krok zakotven v Ústavní listině Československé republiky, který v paragrafu 106 určil, že: „Výsady pohlaví, rodu a povolání se neuznávají.“ Viz WEYR, František – NEUBAUER, Zdeněk (eds.): *Ústavní listina Československé republiky. Její znění s poznámkami*. Praha – Brno 1931, s. 65.

²¹ Reakcí sufražetek na přípravu volebního zákona z roku 1867 bylo vydání petice s návrhem reformy chystaného zákona, kterou dne 7. června 1866 přinesly do budovy Parlamentu. Petice s více než 1 500 podpisy se dožadovala rozšíření volebního práva na všechny vlastnické nemovitosti (se zachováním zákonem navrhovaného majetkového cenzu – viz definice Second Reform Act 1867) bez rozdílů pohlaví. Z dokumentu poté v květnu 1867 ve svém parlamentním projevu o rovnosti ženského volebního práva čerpal poslanec a propagátor oné myšlenky John Stuart Mill. Viz *Presenting the 1866 Petition*. In: <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/electionsvoting/womenvote/parliamentary-collections/1866-suffrage-petition/presenting-the-petition/> [cit. 15. 7. 2017]. Během šedesátých let 19. století britské sufražetky svůj nárok na volební právo podmiňovaly mimo jiné skutečností, že dle zákona Lorda Broughama z roku 1850 bylo možné do pojmu „man“ (člověk, muž, osoba) ve všech právních předpisech rovněž zahrnout ženy, nebylo-li výslovně uvedeno jinak. Po vydání zákona z roku 1867 pak tento argument sloužil jako motivace k účasti ve volbách pro ženy, které splnily majetkovou kvalifikaci, tímto zákonem nastavenou. Více viz SMITH, L. Harold: *The British Women's Suffrage Campaign, 1866–1928*. London 2010, s. 8. Dle Druhého reformního zákona totiž příslušel v rámci samosprávného celku (městského obvodu) hlas ve volbách všem tamním vlastníkům nemovitostí či nájemcům, platícím roční nájemné ve výši deset či více liber. Více viz *Second Reform Act 1867*. In: <http://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/houseofcommons/reformacts/overview/fur->

charakteru, které se celoplošně snažily zpřístupnit vzdělání ženám ze středních vrstev, nikoliv pouze ženám privilegovaným, které měly obvykle domácího učitele. Soukromé dívčí školy, vycházející z prvních ženských právních organizací, jakou byla v Británii Anglická národní unie pro zlepšení vzdělávání žen ze všech tříd (1871) a její předchůdkyně Place group zahajující svou činnost v padesátých letech 19. století, zakládaly Frances Bussová a Dorothea Bealová. V šedesátých letech se význam diskusí na téma vzdělávání ještě zvýšil, zatímco dosavadní protesty postupně umlkaly a dokonce se po Evropě (třebaže ve velmi malých počtech) začaly objevovat ženy, které dosáhly univerzitního vzdělání.²² První fáze do značné míry navázala na předchozí snahy britských aktivistek, kdy na konci 18. století docházelo zejména v Londýně a Glasgow k pokusům zřízení ženského vyššího vzdělání. Andersonův institut v Glasgow (1796) představoval nový typ univerzity, poskytující odborné studium pracujícím ženám, které nadto platily pouze polovinu běžného školného. V roce 1842 byla pak ve stejném městě otevřena Královská kolej pro vzdělávání dam a studiu něžného pohlaví byly nakloněny rovněž Londýnská Královská kolej a Bedfordská kolej.²³

Zatímco v Británii tak mohly ženy o přijetí na vysoké školy usilovat již ve čtyřicátých letech 19. století, v českých zemích se jim stejná možnost nabí-

therreformacts/ [cit. 25. 5. 2017]. Současné byly eliminovány malé volební obvody, tzv. rotten borough, kde počet voličů nepřesáhl deset tisíc. Konkrétní statistika viz SMITH, F. B.: *The Making of the Second Reform Bill*. Cambridge 1966, s. 229–243. Obecně lze říci, že Reformní zákon (tzv. Druhý reformní zákon) z roku 1867, celým názvem Representation of the People Act rozšířil volební právo i na část dělnické třídy (především průmyslových dělníků) Anglie a Walesu. Stejně jako u zákona z roku 1832 záviselo volební právo na vlastnictví nemovitosti či výši nájemného, nicméně sazba byla v menších městech nižší, čímž došlo k nárůstu voličů o přibližně milion. Více viz MAUROIS, André: *Dějiny Anglie*. Praha 1993, s. 401. Další reformou volebního zákona pak byl tzv. Representation of the People Act z roku 1884, neoficiálně nazýván Třetím reformním zákonem, který navazoval na zákon z roku 1867, resp. 1832 a nadále rozšiřoval voličskou základnu (přidáním venkovských volebních obvodů). Procentuálně vzrostl podíl voličů (dospělých mužů oprávněných volit) z původních 20 % v roce 1832, přes 33 % roku 1867 na 67 % v roce 1884. Zbývající části venkovských dělnických tříd a ženám bylo právo volit uděleno reformním zákonem z roku 1918. Viz PILKINGTON, Colin: *The Politics Today Companion to the British Constitution*. Manchester – New York 1999, s. 134.

²² Největší průlom představovalo založení čistě ženských cambridgeských univerzitních kolejí Girton (1869) a Newnham (1874), jejichž zakladatelky Emily Daviesová a Anne Jemima Cloughová se však značně rozcházely v samotných přístupech ke vzdělání. Zatímco Cloughová chtěla přednášky přizpůsobit tak, aby byly pro ženy dostatečně srozumitelné, Daviesová naopak nechtěla připouštět žádné výjimky – ženám, snad v duchu hesla, že jsou stejně schopné jako muži a tedy že si emancipaci zasloužily, byly zavedeny klasické vysokoškolské osnovy. Více viz ABRAMSOVÁ, Lynn: *Zrození moderní ženy. Evropa 1789–1918*. Brno 2005, s. 274–278.

²³ Tamtéž, s. 270–272.

zela teprve o více jak padesát let později. Uvedená skutečnost byla dokladem značného náskoku britského emancipačního hnutí dosaženého již před zahájením průkopnické fáze, jenž ho de facto vrátila zpět na začátek.²⁴

Univerzitní prostředí padesátých let 19. století však bylo vůči ženám značně nehostinné. Vysokoškolské diplomy se v té době stále častěji stávaly vstupenkou k lepším, kvalifikovanějším povoláním, čímž se možná konkurenceschopnost něžného pohlaví jevila coby přímé ohrožení mužských zájmů. Ve chvíli, kdy se navíc instituce vyššího vzdělání otevřely rovněž mužům ze středních vrstev, a tím počet uchazečů (nikoliv však počet přijímaných studentů) radikálně vzrostl, začal být z vysokoškolského prostředí ženský element postupně vytlačován.²⁵ Právě tyto metody útlaku byly příčinou nedobrovolného „kroku zpět“, který v šedesátých letech 19. století vrátil britské emancipační snahy do výchozího bodu – k zakládání spolků a organizací vzdělávacího charakteru. Akademická půda se tím znovu pevně ocitla v rukou mužů, čímž se v tomto směru nikterak zásadně neodlišovala od českých zemí.

Podobně jako univerzitní prostředí představovala mužskou doménu rovněž oblast veřejné správy. Svět jak britské, tak rakousko-uherské politiky byl v 19. století reprezentován výlučně muži. V habsburské monarchii se o to zasloužil paragraf 30 spolkového zákona z roku 1867, který znemožňoval ženám vstup do politických stran a spolků, o činnosti pro podobnou organizaci nemluvě.²⁶ Další zadržovací mechanismus tvořili muži, kteří se sice (hovoříme-li o českých vlastencích) spolupráci se ženami v kulturní a osvětové oblasti nebránili, ale jejich přímou participaci v politice pokládali za nevhodnou.²⁷ Třetím faktorem, bránícím ženám ve vstupu do politického dění,

²⁴ BUŠKOVÁ, Šárka: *Postavení ženy ve viktoriánské Británii (1. část)*. Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie, 19, 2008, s. 220.

²⁵ ABRAMSOVÁ, L.: c. d., s. 271–274.

²⁶ Paragraf 30 doslova uváděl, že: „Cizozemci, osoby ženské a nezletilé nemohou přijímání býti za členy spolků politických.“ Více viz *Zákon ze dne 15. listopadu 1867 o právě spolčovacím. Částka druhá. O spolcích politických*. In: <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/134-1867.htm> [cit. 18. 5. 2017].

²⁷ V tomto ohledu byl Tomáš Garrigue Masaryk jedním z mála mužů, podporujících vstup žen do politiky, a to jak na půdě poslanecké sněmovny říšské rady, tak i mimo ni. V jedné z jeho přednášek nazvané *Postavení ženy v rodině a ve veřejném životě* (1907) na toto téma doslova řekl: „Co se týká života politického, může se žena zúčastnit politické práce jako muž. To se dokázalo fakty, že ženy politicky dovedou být činny. Že dosud nebyly, je proto, že politika dosud je zbytek starého vojenství, něčeho násilnického; a tak, jako ženy byly vyloučeny z vojenství, byly vyloučeny i z politiky[...] Ale kde politika má být vědou, řízením společenského života, kde je mravná, tam se i ženy začínají účastnit politiky. Dle zpráv se ženy v politice osvědčily.“ Viz MASARYK, Tomáš Garrigue: *Postavení ženy v rodině a veřejném životě*. In: Masaryk a ženy.

byly ženy samotné, které argumentovaly především tím, že politika je svět, kam žena nepatří a pro něj jí chybí dostatečné znalosti – s touto myšlenkou se ostatně ztotožňovalo většinové veřejné mínění.²⁸ Nelze rovněž opomenout skutečnost, že ženské emancipační hnutí nepředstavovalo jednotný, kompaktní mechanismus, ale štěpilo se na mnoho organizací a spolků různorodého charakteru, vytvářených pod vlivem ideologií, často spojených se sociálním postavením žen-členek. Typickým příkladem takové diferenciacie byl vztah dělnických a měšťanských žen – přestože některé cíle obou proudů byly podobné, nepodařilo se jim k sobě najít cestu. Katolické a křesťansko-sociální spolky pak představovaly jakýsi uzavřený celek, stranící se spolupráce s ostatními hnutími.²⁹

Pokud byla prvotním impulsem pro zakládání ženských spolků politického charakteru v českých zemích především feministická iniciativa poukazující na téměř trestuhodné opomíjení této společenské sféry, v Británii pak bylo podnětem ke vzniku hnutí za volební právo žen přijetí, respektive potvrzení stanoviska již zmíněného reformního zákona z roku 1867.³⁰ Osobností nejvíce spjatou s první fází boje za získání ženského volebního práva ve Velké Británii pak byl anglický filozof, ekonom a liberální politik John Stuart Mill (1806–1873), zastánce a propagátor ženské otázky, který ve svém díle *O vládě ústavní* (1861) definoval svou představu ideálního politického systému, za jehož základ považoval pluralitní zastupitelskou demokracii, zformovanou

Sborník k 80. narozeninám prvního presidenta republiky Československé T. G. Masaryka. Díl I. Praha 1930, s. 75.

²⁸ BAHENSKÁ, M. – HECZKOVÁ, L. – MUSILOVÁ, D.: c. d., s. 192–193.

²⁹ Více viz MALÍNSKÁ, Jana: „*My byly, jsme a budeme!*“ České ženské hnutí 1860–1914 a idea českého národa (dále jen „*My byly...*“). Praha 2013, s. 93.

³⁰ Do té doby, přestože šlo o výjimečné případy, mohla například vdova či dědička coby jediná majitelka nemovitosti k volbám přijít. V rámci Reform Act se však prosadil názor, že v podobných situacích může ženu zastupovat její otec nebo manžel, popřípadě jiný mužský člen domácnosti a její přítomnost u voleb tak není nezbytná. Více k zákonu viz MAUROIS, A.: c. d., s. 394–403. V roce 1865 byla otevřena debata o návrhu zavedení tzv. Liberal Reform Bill. Toho využily ženy a prostřednictvím petice, kterou Parlamentu předložil poslanec John Stuart Mill se jim podařilo na toto téma vyprovokovat debatu v tisku. Ve volbách však liberální strana prohrála a vláda premiéra Russella (který návrh zákona představil) odstoupila. Více viz PUGH, Martin: *The March of the Women. A Revisionist Analysis of the Campaign for Women's Suffrage. 1866–1914*. Oxford 2000, s. 14–15. Dílčích úspěchů se nicméně ženám podařilo dosáhnout ve formě tzv. Franchise Act (1869), umožňujícího svobodným ženám či vdovám, splňujícím daňovou kvótu, volit v městských obvodech (roku 1882 bylo volební právo rozšířeno na volby do městských rad, roku 1888 pak do jednotlivých hrabství a roku 1894 bylo v rámci tzv. Local Government Act rozšířeno stávající volební právo i na vdané ženy, které mohly volit a být voleny ve městech a hrabstvích). Více viz ROSEN, Andrew: *Rise Up, Women! The Militant Campaign of the Women's Social and Political Union 1903–1914*. Abingdon 2013, s. 25.

díky všeobecnému volebnímu právu. Z jeho tezí vyplývá, že právo zvolit si svého zástupce by měl mít každý občan, který je svéprávný, platí přímé daně, dosáhl alespoň základního vzdělání a nepobírá farní (sociální) podporu.³¹ Když byl roku 1865 Mill zvolen do britského parlamentu, agitovaly za něj rovněž představitelky ženského hnutí, které ho rok poté požádaly o předložení petice s návrhem na reformu hlasovacího práva v parlamentu, pod kterou se v průběhu července podepsalo na 1 500 lidí. Zjednodušeně řečeno, psalo se v ní o nutnosti rozšířit volební právo i na ženy, a to nahrazením slova „muž“ v celém reformním zákoně výrazem „osoba“. Mill tento požadavek přednesl vládě, a třebaže se myšlenku nepodařilo prosadit (pro bylo 73 a proti 196 poslanců), šlo o vůbec první debatu o otázce volebního práva pro ženy, diskutovanou v britském parlamentu, což byl sám o sobě značný průlom.³²

Činnost J. S. Milla ve prospěch ženských idejí tím však neskončila, právě naopak. Roku 1869 vyšlo jeho pojednání *Poddanství žen* (Subjection of Women),³³ v němž výmluvně argumentoval, že bez osobní svobody, která je jim prostřednictvím nucených sňatků, nekončících povinností v domácnosti a v neposlední řadě potlačováním jejich lidských práv odpírána, nemohou ženy plně rozvinout svoji povahu, přirozenost a nadání, které by jinak mohly uplatnit ve vzdělání, zaměstnání a veřejné sféře, a tím přispět k rozvoji moderní civilizované společnosti.³⁴ Ačkoliv mezi muži a ženami spatřoval pochopitelné rozdíly, současně zdůrazňoval, že by neměly představovat překážku rovnosti v manželském svazku či politické činnosti – nejsilnější stránkou jeho děl ostatně byla schopnost kombinovat argumenty vycházející z „rovnosti v rozdílnosti“ s těmi, jež se dotýkaly ženiny osobní svobody a svobodné vůle.³⁵

Z prací tohoto anglického politického filozofa vycházel, či přesněji řečeno na jeho činnost o zhruba půl století později navázal, budoucí první čes-

³¹ Více viz FRANTA, Bohuslav: *Parlamentní právo žen*. Praha 1916, s. 34–42. Srov. např. s MILL, John Stuart: *Úvahy o vládě ústavní*. Praha 1992.

³² PURVIS, June – HOLTON, Sandra Stanley: *Votes for Women*. London – New York 2000, s. 1–2. Petice, která byla vůbec první masovou peticí tohoto charakteru, měla za cíl, jak ostatně název napovídal, rozšíření volebního práva na všechny vlastníky nemovitostí bez rozdílu pohlaví. Více viz *Presenting the 1866 Petition*. In: <http://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/electionsvoting/womenvote/parliamentary-collections/1866-suffrage-petition/presenting-the-petition/> [cit. 26. 5. 2017].

³³ Do češtiny přeloženo Charlotte Garrigue Masarykovou a vydáno roku 1890. Viz MILL, John Stuart: *Poddanství žen*. Praha 1890. In: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/periodical/uuid:984c2130-de57-11dd-bde3-000d606f5dc6> [cit. 17. 7. 2017].

³⁴ BELL, Susan Groag – OFFEN, Karen M. (eds.): *Women, the Family, and Freedom. Debate in documents. Volume One. 1750–1880*. Stanford 1983, s. 392–394.

³⁵ ABRAMSOVÁ, L.: c. d., s. 264.

koslovenský prezident a neúnavný zastánce ženských práv Tomáš Garrigue Masaryk. Díky své koncepci ženské rovnocennosti, již prosazoval ve svých četných studiích³⁶ a člancích, to byl právě on, kdo se velkou měrou zasadil o dosažení ženské rovnoprávnosti. Bariéry k zisku rovných politických práv spatřoval ve strachu mužů z ženských intelektuálních schopností (kterým doposud nebylo dopřáno plně se projevit) a tím ztráty jejich dosavadního výsadního postavení a privilegií. Argumentoval tím, že participace žen na veřejných a politických úkolech povede k prospěchu národu coby celku, neboť zapojením inteligentních a nadaných žen dojde ke snadnějšímu naplnění nacionálních požadavků. Ve svých názorech pak téměř doslova citoval J. S. Milla, který obdobné myšlenky uvedl ve svém spisu *Poddanství žen* (1869).³⁷

Masaryk nicméně nebyl jediným mužem-politikem, který se zasazoval o ženskou zrovnoprávnění a dopomohl tak o několik let později k dosažení aktivního a pasivního volebního práva pro ženy. Nelze opomenout ani poslance říšské rady Antonína Němce, Emanuela Hrubého, Václava Choce, Václava Klofáče či horlivého zastánce rovnosti obou pohlaví Bohuslava Frantu.³⁸

Na úrovni mezinárodní byla pozice české ženy značně komplikovaná – české ženské emancipační hnutí bylo nadále považováno za nedílnou součást hnutí rakousko-uherského, což šlo ruku v ruce s neochotou mezinárodních organizací akceptovat národní hnutí v mnohonárodnostních státech. Tohoto prozření se dostalo například Zdence Wiedermannové-Motyčkové a Elišce Purkyňové na kongresu v Berlíně roku 1904, kde se opět jasně projevila přílišná diferenciací jednotlivých národních cílů (třebaže existovala jednotící témata jako například péče o matku a dítě apod.), znemožňující sjednocení pod zastřešující nadnárodní organizací. Mezinárodní ženské hnutí tak, podobně jako české emancipační hnutí, nikdy nemohlo být a nebylo jednotným celkem, ale svým složením připomínalo spíše nesourodou skládku.³⁹ Jak dokládají slova Terézy Novákové: „...v době nejnovější, když občasně ty schůze se opakovaly, postřehly ženy, jak mnoho rozdílného jest ve formě

³⁶ Z mnohých například jeho slavná přednáška *Žena a politika* (uveřejněná v roce 1903 v *Ženském obzoru* a roku 1918 pak coby součást knižní sbírky Masarykových názorů) a vycházejí z jeho vlastního srovnání dobových poměrů ve Spojených státech amerických (charakteristických mnohem rozvinutějšími ženskými právy) a habsburské monarchii. Více viz ŠTERN, Evžen: *Názory T. G. Masaryka*. Praha 1918, s. 73–74.

³⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue: *Moderní názor na ženu*. In: Masaryk a ženy. Sborník k 80. narozeninám prvního prezidenta republiky Československé T. G. Masaryka. Praha 1930, s. 61–69.

³⁸ Jeho argument vycházel z představy, že o svou moc ve vládě by se muži měli se ženami v rámci lidské slušnosti a spravedlnosti podělit. Více viz MUSILOVÁ, Dana: *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky. 1918–1939*. Hradec Králové 2009, s. 25–26.

³⁹ BAHENSKÁ, M. – HECKZOVÁ, L. – MUSILOVÁ, D.: c. d., s. 202.

i podstatě samé jejich feministického snažení, nemluví ani o podružných proudech ženského hnutí; jak hluboké prorvy zejí mezi národy velikými, světovými, mezi zeměmi, které jsou zároveň státem, a těmi, jež byly násilně ve státní celek některý sevřeny.⁴⁰

V Británii podobné nacionalistické tendence emancipační proces a boj o volební právo nedoprovázely, či rozhodně ne v takové míře.⁴¹ Spojené království bylo ostatně samosprávným, nezávislým státem, nikoliv nesamostatnou součástí dualistického Rakouska-Uherska, jako tomu bylo v případě českých zemí. Překážku vzájemnému porozumění s mezinárodním emancipačním hnutím bylo tak třeba hledat jinde – konkrétně v činnosti militantní Ženské sociální a politické unie (WSPU), jejíž nekonvenční a značně radikální prostředky přidružené k politickým iniciativám počátku 20. století považovala většina světových ženských politických spolků (včetně českých) za nevhodné a brzdící dosažení rovného hlasovacího práva. Aktivita WSPU současně vrhala neblahé světlo na emancipační hnutí coby celek, což bylo v očích mezinárodních organizací neodpuštělné. Lynn Abramssová, autorka knihy *Zrození moderní ženy* k tomu dodává: „Skutečnost, že byla pozornost zaměřena výlučně na chování menšiny (WSPU), zlehčuje pravý mezinárodní charakter boje za politická práva a přináší s sebou riziko, že se bude přehlížet všechno to pozitivní a spravedlivé, co bylo určující pro aktivity většiny feministek po celé Evropě, které byly většinou pro pokojné kampaně v mezích zákona.“⁴²

O výraznější spolupráci českého emancipačního hnutí s jeho britskou odnoží tak vlivem diametrálně odlišných postojů v otázce směřování boje za volební právo žen nelze hovořit – jejich zástupkyně se samozřejmě mohly setkat (a pravděpodobně také setkaly) v rámci kongresů Mezinárodní aliance pro volební právo žen, neboť obě země patřily mezi její členy, o bližší kooperaci se však doposud v rámci výzkumu nepodařilo nalézt žádný důkaz. České ženy se nicméně neztotožňovaly s pro ně příliš radikálním postupem sufražetek, které zase naopak mohly jen stěží chápat a akceptovat problémy malého národa bez vlastního státu.

⁴⁰ NOVÁKOVÁ, Teréza: *Ze ženského hnutí*. Praha 1912, s. 357.

⁴¹ Za důkaz jisté národnosti roztržistosti v tomto ohledu jinak poměrně jednotném směřování emancipačního hnutí lze považovat událost, k níž došlo během voleb do poslanecké sněmovny v roce 1918. Jedna ze dvou úspěšných kandidátek, Irka Constance Markieviczová na protest vůči britské politice v její vlasti křeslo v parlamentu odmítla. Více viz Křčková, Adriana: *Ženské volební hnutí a Velká Británie*. Studia Historica Nitriensia, 16, 2012, s. 90. Srov. např. s MCGOWAN, Joe: *Constance Markievicz. The People's Countess*. London 2003.

⁴² ABRAMSOVÁ, L.: c. d., s. 286.

Klíčovým faktorem prvních ženských „politických“ aktivit konce 19. století v českých zemích, spadajících do předvolebních kampaní do českého zemského sněmu a poslanecké sněmovny v letech 1889 a 1891, byla Národní strana svobodomyšlná (mladočeši) se svým periodikem *Národními listy* a ženami hojně navštěvovanými veřejnými politickými diskuzemi.⁴³ Takto získané zkušenosti se staly výchozí platformou ke vzniku nového typu spolků, jejichž hlavní požadavky představoval (kromě již tradiční demokratizace školství) získání úplných občanských a politických práv včetně aktivního a pasivního hlasovacího práva do obou zákonodárných sborů (českého zemského sněmu a říšské rady). Nicméně odlišná zaměření narůstajícího počtu ženských občanských spolků a především jejich názorová nejednotnost volaly po založení ústředního orgánu, který by spolky ideově vedl a koordinoval jejich činnosti (především v oblastech charitativních a vzdělávacích).⁴⁴ Prvním z takových organizací byl Ústřední spolek českých žen působící od roku 1897 a vydávající časopis *Ženský svět*, k jehož etablování došlo v květnu téhož roku v Praze na I. sjezdu českoslovanských žen.⁴⁵ S ohledem na silící postavení české politiky v rámci Rakouska-Uherska si však ženy uvědomily, že si musí položit zásadní a mnohdy ožehavé otázky týkající se dalšího směřování jejich snah. Hledání odpovědí na tyto dotazy zformovalo novou generaci uvědomělých žen, pro něž se vstup do politických stran stal záležitostí osobní cti a hrdosti, což však současně vedlo k dalšímu štěpení již tak nesourodého ženského hnutí dle jejich přístupu k politickým právům.⁴⁶ Starší generace nadále spatřovala nadějně vyhlídky v rozšiřování dívčího vzdělání, kulturní a osvětové činnosti a „radikalizaci“ ženského hnutí jejím zpolitizováním ze zásady odmítala, jejich mladé kolegyně se nicméně takového kroku nebály, a to i přesto, že byly varovány před možným narušením uniformity emancipačního procesu.⁴⁷

Obdobně jako u ženského hnutí v Čechách, myšlenkově rozděleného a nesourodého, třebaže usilujícího o stejný cíl v podobě dosažení volebního práva pro něžné pohlaví, také ve Velké Británii došlo následkem tzv. období

⁴³ RYCHLÍKOVÁ, Magdaléna: *Změny v postavení ženy ve společnosti ve 2. polovině 19. století*. In: NEUDORFLOVÁ, Marie L. (ed.): Charlotta G. Masaryková. Sborník příspěvků z konference ke 150. výročí jejího narození, konané 10. listopadu 2000. Praha 2001, s. 45.

⁴⁴ MALÍNSKÁ, J.: „*My byly...*“, s. 93–94.

⁴⁵ LENDEROVÁ, M.: c. d., s. 269.

⁴⁶ OSVALDOVÁ, Barbora: *Česká média a feminismus*. Praha 2004, s. 37.

⁴⁷ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla: *Česká žena v politice a veřejné činnosti na přelomu 19. a 20. století*. In: PEŠEK, Jiří – LEDVINKA, Václav (eds.): *Žena v dějinách Prahy*. Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993. Documenta Pragensia, 13, Praha 1996, s. 298.

stagnace (1870–1905) k úplnému odklonu radikální části aktivistek od křídla umírněného. Období druhé fáze bojů za volební právo, které dualismus zapříčinilo, bylo možno charakterizovat coby éru, v níž se nepodařilo prosadit požadavky žen na dosažení hlasovacího práva, a to především z důvodu neochoty jak liberálních, tak konzervativních politiků emancipační hnutí podpořit. Nemałym problémem byly i rozdílné názory uvnitř politických stran, především ve vztahu stranického vedení vůči členské základně – vedení konzervativní strany bylo například ženským požadavkům nakloněno, nicméně řadoví členové nikoliv. U liberálů byla pak situace zcela opačná.⁴⁸ Obecně platilo, že poslanecká sněmovna požadavky žen buďto ignorovala, či schválila takový zákon, který naopak ženy ještě více znevýhodňoval. Aby však alespoň trochu otupila ostří kritiky, která přicházela ze všech stran, angažovala se obě politická uskupení v zakládání vlastních stranických organizací, do nichž záměrně přijímala ženy jako členky.⁴⁹ V roce 1883 byla například coby odnož konzervativní strany založená tzv. Primrose League a o čtyři roky později roku 1887 opět konzervativně laděná Women's Liberal Federation.⁵⁰

Vzhledem k roztržistosti emancipačního hnutí bylo současně potřeba vytvořit organizaci, zastřešující a usměrňující aktivity všech jeho složek. Roku 1897 proto byla etablována celonárodní National Union of Women's Suffrage Societies (Národní unie pro volební práva žen, NUWSS), jejíž představitelkou byla zastánkyně umírněného postupu Millicent Garrett-Fawcettová. NUWSS zpočátku tvořilo 16 organizací, jejichž počet se postupně zvýšil až na 400. Odmítnutí radikálních postupů naznačovala nejen skutečnost, že členství bylo zpřístupněno rovněž mužům, ale také fakt, že členky NUWSS se snažily na problém nerovnoměrných práv upozornit diplomatickým, poklidným způsobem (účastí na veřejných shromážděních, organizováním vzdělávacích přednášek a seminářů, korespondencí s významnými představiteli politických stran či sběrem podpisů na petice).⁵¹ Zde je bezpo-

⁴⁸ BOUSSAHBA-BRAVARD, Myriam (ed.): *Suffrage Outside Suffragism. Women's Vote in Britain, 1880–1914*. London 2007, s. 52–77.

⁴⁹ Ženy se kromě filantropické práce (která některé z nich přivedla až do místní samosprávy) zapojovaly především do reakčních politických skupin (bojujících například za prosazení abolitionismu apod.) po boku mužů a svou účast nezřídka odůvodňovaly tím, že mají kvality a zkušenosti, které jsou mužům cizí. Samotní politici naopak oceňovali schopnost žen zajistit straně podporu skrze socializaci a získávání informací v rámci ženské komunity. Současně se však, co se sdílení dalších povinností (jako například voleb) týče, přikláněli k tradičnímu názoru a ženy v tomto ohledu opomíjeli. Více viz SMITH, H.: *c. d.*, s. 21–33.

⁵⁰ KIČKOVÁ, A.: *c. d.*, s. 83; WALKER, Linda: *Party Political Women. A Comparative Study of Liberal Women and the Primrose League, 1890–1914*. In: RENDAL, Jane (ed.): *Equal or Different. Women's Politics 1800–1914*, s. 165–191.

⁵¹ KIČKOVÁ, A.: *c. d.*, s. 84.

chyby na místě provést další srovnání s českým emancipačním hnutím, které se obdobně pokojnou cestou ubíralo po celou dobu svého působení. Lze tedy prohlásit, že prozatím se obě iniciativy od sebe tak výraznou měrou nediferencovaly, jak tomu bylo v pozdějších letech vlivem narůstající radikalizace britských sufražetek.

Ke zvyšování počtu žen z občanského hnutí, postupně se přidávajících k politickým akcím národních socialistek a sociálních demokratek, došlo v českých zemích ve druhé polovině roku 1904, s gradací v roce následujícím.⁵² Reagovaly tak na připravovanou tzv. Beckovu volební reformu (1907), přinášející s sebou mimo zásadních změn v rakousko-uherských volebních normativech⁵³ i omezení pro ženy. Těm bylo na základě volebního zákona z roku 1873, v jehož rámci byly zavedeny přímé volby do říšské rady (došlo tak k nahrazení dosavadního systému delegování poslanců jednotlivými zemskými sněmy), do té doby umožněno volit v rámci první velkostatkářské kurie (plátců nejvyšších daní). Pasivní právo dle paragrafu 19 nicméně nadále zůstalo pouze v rukou mužů.⁵⁴ Reformě samotné předcházely řady petic a návrhů na uzákonění všeobecného, tajného a rovného hlasovacího práva, následně vrcholící v manifestaci, do níž se nemalou měrou zapojily také ženy (především sociální demokratky prezentující se jako nedílná součást dělnického hnutí). Dne 28. listopadu 1905 se konalo v Praze na Staroměstském náměstí masové shromáždění dělnictva,⁵⁵ kterého se zúčastnilo také

⁵² MALÍNSKÁ, J.: „*My byly...*“, s. 101.

⁵³ Uzákonila rovné a tajné hlasovací právo pro muže starší 24 let a pasivní volební právo pro muže nad 30 let. Kromě žen byla z účasti na rozhodovacím procesu vyloučena armáda a příslušníci ostatních ozbrojených složek, osoby v chudinské péči, trestaní a nesvéprávní. Více viz GELNAROVÁ, Jitka: „*Dotud nelze mluvit, že máme všeobecné právo hlasovací, pokud se vztahuje jen na muže.*“ Volební reforma z roku 1907 v diskursu českého hnutí za volební právo pro ženy. In: Acta Politologica, 4, 2012, s. 193.

⁵⁴ FRANTA, B.: c. d., s. 9. O proměnách volebního práva žen od „jara národů“ do vypuknutí první světové války více viz MALÍNSKÁ, Jana: *Volební právo žen do říšské rady, českého směnu a obcí v letech 1848–1914*. In: Střed: časopis pro mezioborová studia střední Evropy 19. a 20. století. Centre: Journal for interdisciplinary Studies of Central Europe in the 19th and 20th Centuries, 1, 2009, s. 24–57.

⁵⁵ Šlo o vůbec největší politické vystoupení takového druhu v českých zemích před první světovou válkou. Generální stávka byla vyhlášena na 28. listopad 1905 Sociálně demokratickou stranou v Rakousku, reagující na plánovanou schůzi rakousko-uherského parlamentu, ke které mělo dojít téhož dne. Národní socialistka Františka Zeminová, známá svým radikálním přístupem k otázce dosažení všeobecného volebního práva pro ženy se pak na schůzi členek národně sociální strany dne 19. listopadu vyjádřila jak k připravované stávce, tak událostem posledních dnů: „Předcházející dny a události v jiných státech podaly poučení, že netřeba lidu sloužit za potravu zbraním, ale že lze kráčetí vpřed, domáhati se práv svých ne onou zbraní, která se může obrátit, ale zbraní, jež dává lidu jeho sílu [...] Kde bude větší právo, až 28. listopadu ohromné moře nepracujících pracovníků vyhrne se ven, do ulic, aby

mnoho představitelk ženského emancipačního hnutí ve snaze vyjádřit nejen podporu diskutovanému volebnímu právu pro muže, ale posílit také boj za vlastní požadavky a nároky. Uzákonění všeobecného volebního práva pro muže chápaly ženy jako první krok na cestě k dosažení vytýčených cílů, neboť muži-poslanci měli dle jejich představ v parlamentu prosazovat zavedení volebního práva i pro ně a tím postupně zajistit skutečně všeobecné hlasovací právo v základním smyslu toho slova, tj. vztahující se i na něžnější polovinu národa.⁵⁶ V časopise *Ženský svět* se v té době objevovala řada článků, majících především charakter výzvy, jejichž obsah věrně odrážel vnímání a pragmatické postoje žen k celé záležitosti: „Každý muž je opozičním potud, dokud sám toho práva nemá, jakmile ho vydobude, nezbude mu pro ženu času. Třeba zasáhnouti do událostí. My sice svého volebního práva nedobudeme již nyní, ale rozhodujícím bude, že nyní nemlčíme, že se stavíme v bojovné šiky, že se o svá lidská práva důrazně hlásiti dovedeme.“⁵⁷

Jak již bylo uvedeno, politická činnost ženských organizací byla díky paragrafu 30 spolkového zákona č. 134/1867 zakázána. Aby byl Ženský klub český (1903), jehož členství bylo podmíněno feministickými aktivitami (které měly vést k zisku občanské a politické rovnoprávnosti), ušetřen perzekuce, došlo v prosinci roku 1905 k etablování Výboru pro volební právo žen (VP-VPŽ) na volné sdružení bez stanov, členských příspěvků, či volených zástupců, které převzalo veškeré politické úkoly do té doby garantované Ženským klubem českým – revizi či zrušení paragrafu 30 spolkového zákona a zisk aktivního a pasivního volebního práva do zákonodárných a zastupitelských orgánů.⁵⁸ VPVPŽ se sice nepodařilo stanovených cílů dosáhnout, jeho aktivita tím však nikterak nepoklesla a pouze se více soustředila na český zemský sněm namísto „prominentní“ říšské rady.⁵⁹

V případě sněmů v českých zemích se ostatně otázka ženského zapojení do volebního procesu značně lišila. Podle volebních řádů z roku 1861 mohly

manifestovalo, až zastaví se všechny ruce i stroje v práci, až nebude vody, světla, potravin, až nebude ničeho, než na straně práce a odkud vyjde větší moc nežli z řad pracujících?“ Viz MALÍNSKÁ, J.: „*My byly...*“, s. 101.

⁵⁶ GELNAROVÁ, J.: c. d., s. 195–198.

⁵⁷ Tamtéž, s. 196.

⁵⁸ K založení Ženského klubu českého došlo z popudu Terézy Novákové, podporované Františkou Plamínkovou. Spolek byl zřízen jako vzdělávací a organizační středisko pražských a venkovských ženských spolků i žen-jednotlivců nehlédě na jejich politické názory či sociální status. Ke konci první dekády 20. století tvořily členskou základnu spolků především ekonomicky nezávislé ženy, například úřednice a učitelky. Viz MALÍNSKÁ, J.: „*My byly...*“, s. 95.

⁵⁹ MUSILOVÁ, Dana: *Politická: poslání nebo profese*. In: ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (eds.): *Dějiny ženy aneb evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice 2006, s. 387.

ženy do zemských sněmů nejen volit, ale být také de facto voleny. V roce 1873 došlo v této souvislosti ke změně: podle paragrafu 10 ženy mohly nadále volit v první velkostatkářské kurii pouze prostřednictvím vybraných zmocněnců, tj. „vykonávati právo volební do sněmu zemského, příslušíci jim dle §§ 13. a 15. vol. řádu ve spojení s řády obecními, v městech a místech průmyslových i v obcích venkovských, avšak jen dle předpisů platných pro výkon jejich volebního práva v obci, a to manželky svými manžely, vdovy, rozvedené a neprovdané ženy zmocněnci“.⁶⁰ V Čechách však platil i nadále, a to až do roku 1913, původní volební řád z roku 1861, na jehož základě mohly ženy do sněmu volit (např. v moravském sněmu tomu ale již tak nebylo). Ženské volební právo do říšského parlamentu pak bylo po zavedení přímých voleb do říšské rady v roce 1873 striktně omezeno na ženy volící v rámci kurie velkostatku, a to prostřednictvím zplnomocněnce. Tento trend následně eskaloval během reforem zavádějících všeobecné hlasovací právo. Reforma z roku 1896, na základě které se počet stávajících kurií na říšské radě zvýšil o všeobecnou voličskou kurii, již doslova uváděla, že právo volit v této kurii mají pouze muži. Situace se nezměnila ani během zrušení kuriového systému v letech 1906–1907 a ženám tak zůstával přístup k volebnímu právu do říšské rady odepřen. Také v legislativě používaná genderově nevyhraněná terminologie – v kontextu volebního práva konkrétně označení *volič* a *poslanec* – odrážela soudobý názor na zapojení žen do politiky. Tradičně se i přes narůstající počet ženských voliček slovem *volič* rozuměl muž. Celospolečenská shoda pak panovala v přesvědčení, že *poslancem* může být výhradně zástupce mužského pohlaví.⁶¹ Jak již bylo řečeno, volební reformou (1907) zklamané ženy změnily dosavadní kurz a zvýšily své úsilí o získání ženského volebního mandátu do českého zemského sněmu.

V Británii pak bylo zpolitizování a radikalizace přímým důsledkem stagnace feministických aktivit a nedostatečného pokroku směrem k rovnoprávnosti obou pohlaví. V odpověď na tuto nečinnost došlo dne 10. října 1903 v Manchesteru k založení spolku Women's Social and Political Union (Ženská sociální a politická unie, WSPU) do jehož čela se postavila jedna z čelních

⁶⁰ FRANTA, B.: c. d., s. 15–18.

⁶¹ Luboš Velek ve své studii uvádí, že slovo *poslankyně* čeština pravděpodobně neznala až do roku 1912, kdy došlo ke zvolení Boženy Vikové-Kunětické, zpočátku proto označované slovem *poslanec*, *poslanec-žena*, či *poslanečka*. Viz VELEK, Luboš: *První v Rakousku! Zvolení prvního poslance-ženy Boženy Vikové-Kunětické v roce 1912. Příspěvek k vývoji volebního práva a ženského hnutí v habsburské monarchii*. In: VOJÁČEK, Milan (ed.): *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století. Sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23.–24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy*. Praha 2007, s. 266.

představitelk radikálního postupu Emmeline Pankhurstová (1858–1928).⁶² Tato britská politická aktivistka pocházející ze zámožné rodiny, se kterou se však kvůli nesmiřitelným rozdílům v názorech na ženskou otázku a obecně styl života rozešla, vystudovala pařížskou státní školu École normale supérieure de Neuilly. Základní představy o rovnoprávnosti v otázce (nejen) volebních práv však paradoxně čerpala od své matky, která ji s sebou vodila na shromáždění ženských politických spolků, kde se Emmeline také později seznámila se svým budoucím manželem, právníkem ne o mnoho let mladším než její otec, Richardem Pankhurstem. Stála rovněž za organizací protestního pochodu členek WSPU Londýnem, který se uskutečnil roku 1903 a byl první větší veřejnou manifestací radikálních myšlenek této skupiny, jejíž sídlo bylo o tři roky později přesunuto právě do britské metropole. Po několika plamenných proslovech na veřejnosti začali lidé (hanlivě) označovat Pankhurstovou a její společnice slovem, jež se na příštích více jak dvacet let stalo samostatným pojmem definujícím výlučnost postupu britského emancipačního hnutí – sufražetky.⁶³

WSPU byla organizací ryze ženskou a feministickou, nepřipouštějící členství mužů a hlásající nový militantní kurz v hnutí za ženské volební právo – to vše zcela v souladu s mottem spolku: „Činy, ne slova“.⁶⁴ V říjnu 1905 pak došlo na politickém setkání liberální strany v Manchesteru, jehož veřejné shromáždění navštívily dvě členky WSPU, konkrétně Annie Kenneyová a Christabel Pankhurstová (dcera Emmeline, která byla spolu s mladší sestrou Sylvii jednou se zakládajících členek organizace) k incidentu, který vzbudil vůbec poprvé všeobecnou pozornost britských médií a tím i veřejnosti. Ženy požadovaly od liberálních politiků jasnou odpověď na otázku, zda hodlá strana přijmout zákon o volebním právu žen. Tu jim však přítomní muži odmítli dát a na místo toho je nechali na základě obvinění z obstrukcí z místnosti vykázat. Christabel nakonec strávila týden ve vězení, a to za zločin bránění provedení úředního výkonu (napadení příslušníka policejního sboru) a především proto, že odmítla zaplatit pokutu za výtržnost. Tato událost stála u zrodu nové taktiky radikálních ženských hnutí, tj. militantnosti, projevující se v praxi značnou bojovností, kterou začaly sufražetky vnímat jako účinný nástroj pro prosazování vlastních cílů a současně coby prostředek k donuce-

⁶² HOLTON, Sandra Stanley: *In Sorrowful Wrath. Suffrage Militancy and the Romantic Feminism of Emmeline Pankhurst*. In: SMITH, Harold L. (ed.): *British Feminism in the Twentieth Century*. Aldershot 1990, s. 8–9.

⁶³ BARTLEY, Paula: *Emmeline Pankhurst*. London 2003, s. 298–304.

⁶⁴ PURVIS, June: *Emmeline Pankhurst. A biographical interpretation*. In: *Women's History Review*, 1, 2003, s. 80.

ní vlády začít se zabývat jejich požadavky.⁶⁵ Boj za rovné hlasovací právo pro ženy vstoupil do své třetí, tzv. militantní fáze.

Právě tento nový přístup byl nicméně příčinou zásadního rozkolu mezi umírněným křídlem emancipačního hnutí reprezentovaného NUWSS a WSPU,⁶⁶ jehož členky přesunuly boj za volební právo žen z poslucháren, společenských salónů a veřejných shromáždění do domů politiků a aristokracie či do míst, kde se bavila společenská smetánka. Sufražetky zapalovaly divadla, kameny rozbíjely výkladní skříně, poškozovaly mnohdy významná umělecká díla, pokud měly pocit, že uráží jejich ženskost (například ženské akty), ničily golfové a kriketové hřiště, narušovaly schůze politiků, nosily po ulicích vyzývavé poutače, nalávaly dehet do poštovních schránek apod.⁶⁷ Jejich strategii občanské neposlušnosti se pokoušela osvětlit Emmeline Pankhurstová slovy: „Snažily jsme se být ženami, snažily jsme se využívat ženského vlivu, ale viděly jsme, že to k ničemu nevede. Muži neustále reformovali svou nesnášenlivost. Tuto nesnášenlivost jim nepromineme... to proto, že jsme si vědomy, že situace našeho pohlaví je tak odsouzeníhodná, že je naší povinností třeba i porušovat zákon, jen abychom upozornily na to, proč se tak chováme.“⁶⁸

Prakticky veškerou trestnou činnost britských sufražetek po níž následoval pobyt v cele a která byla vzhledem k vynalézavosti výtržnic velmi různorodá, provázelo držení protestní hladovky.⁶⁹ Ženy se k tomuto radikálnímu řešení uchýlovaly z ryze pragmatických důvodů, neboť po určité době hladovění si dokázaly na základě zdravotního dobrozdání od vězeňského lékaře zajistit propuštění na svobodu. Příčinou takového úspěchu byl strach úřadů z možné smrti ženy, která by se tak pro ostatní stala mučednicí. Protože však

⁶⁵ Více viz IRVING, Sarah: *Free Trade Hall Meeting 13 October 1905: the beginning of the militant campaign for Votes for Women*. In: <https://radicalmanchester.wordpress.com/2010/03/14/free-trade-hall-meeting-13-october-1905-the-beginning-of-the-militant-campaign-for-votes-for-women/> [cit. 24. 5. 2017]. Srovnej s KŘÍČKOVÁ, A.: c. d., s. 85.

⁶⁶ Některé ženy (především zástupkyně vyšších společenských vrstev) byly mnohdy aktivnější ve snaze „vypořádat se“ s hnutím sufražetek, které se dle jejich názorů vymklo kontrole a vrhalo špatný stín na celé něžné pohlaví, než mnozí muži. Ironií zůstává, že vedoucí osobnosti sufražetek pocházely rovněž velmi často z aristokratických, či minimálně finančně značně zajištěných rodin vyšší třídy. Jednalo se tím pádem o vzdělané ženy, nikoliv běžně zatýkané kriminálnice.

⁶⁷ ABRAMSOVÁ, L.: c. d., s. 286.

⁶⁸ BELL, Susan Groag – OFFEN, Karen M. (eds.): *Women, the Family, and Freedom. Debate in documents*. Volume Two. 1880–1950. Stanford 1983, s. 237.

⁶⁹ Například případ Eleanor Clearyové, týkající se ohrožení veřejné bezpečnosti. Viz The National Archives, London, Kew (dále jen TNA), Home Office (dále jen HO) 144/1206/222067, Eleanor Cleary: possession of explosive crime, London, October 10, 1913.

počet takovýchto pokusů nezadržitelně narůstal, zaujaly úřady tvrdší postupy a napříště potravu do sufražetek dostávaly násilím (většinou s využitím gumové trubice zavedené do úst či nosu).⁷⁰

Oproti tomuto militantnímu postupu a drastickým metodám boje využívaly představitelky českých ženských spolků při prosazování svých požadavků na získání všeobecného volebního práva diplomatickou taktiku a umírněné jednání, čímž se značně lišily od radikálních britských sufražetek. Budeme-li na rozdíl ve směřování obou hnutí v této fázi (počátku 20. století a období před první světovou válkou) nahlížet zjednodušeně, pak lze říci, že jestliže v českých zemích byla „motorem“ aktivit za dosažení všeobecného volebního práva občasná drobná vítězství ve prospěch ženské otázky, ve Spojeném království byly impulsem vzrůstající militantnosti, která se z neškodných diplomatických požadavků vyjádřených legální cestou stále více transformovala do nezákonné činnosti, naopak porážky. Jedním z nečekaných, avšak nadmíru vítaných úspěchů, kterého bylo v českých zemích dosaženo, představovalo zvolení nacionalistické političky Boženy Vikové-Kunětické coby vůbec první ženy-poslankyně ve střední Evropě⁷¹, k němuž došlo roku 1912. Ačkoliv se politička stala doslova „modlou“ ženského hnutí (třebaže sama měla do feministiky daleko), rozhodla o jejím zvolení v podstatě náhoda. Kvůli úmrtí mladočeského politika Václava Škardy došlo k uvolnění mandátu ve volebním obvodu Mladá Boleslav-Nymburk a tím k oživení debat o ženské kandidatuře. Nezbytnost pro úspěch ženské kandidatury představovala dohoda mezi stranami na volbě společné ženské kandidátky – v dubnu 1912 proběhla jednání mezi stranami národně sociální a mladočeskou (významnou roli bezpochyby sehrál rovněž VVPŽ, především Františka Plamínková a Marie Tůmová), jejichž výsledkem byla rezoluce žádající ženskou kandidaturu na Mladoboleslavsku a následně shoda na podpoře Boženy Vikové-Kunětické. V prvním kole voleb dne 4. června získala Viková-Kunětická 41 % (850) hlasů (další ženská kandidátka sociální demokratka Karla Máchová dispono-

⁷⁰ TRUEMAN, C. N.: *Force-feeding of Suffragettes*. In: <http://www.historylearningsite.co.uk/the-role-of-british-women-in-the-twentieth-century/force-feeding-of-suffragettes/> [cit. 20. 10. 2016]. Třebaže tato donucovací procedura vyvolala negativní ohlas veřejnosti, byla používána až do roku 1913, kdy se otázku hladovění a tím vzniklých zdravotních obtíží pokusil vyřešit zákon tzv. Prisoners Temporary Discharge for Ill-Health Act, známý především pod přezdívkou Cat and Mouse Act (zákon kočky a myši). Jeho podstata spočívala v krátkodobém propuštění uvězněných nemocných žen (které držely hladovku, což se neblaze podepsalo na jejich zdravotním stavu) do domácího ošetřování. Jakmile se jim vrátily síly, byly opětovně zatčeny. Situace se opakovala do té doby, dokud si neodpykaly celou délku vyměřeného trestu. Více viz SIMKIN, John: *Cat and Mouse Act*. In: <http://spartacus-educational.com/Wcat.htm> [cit. 20. 10. 2016].

⁷¹ A vedle Norska a Švédska pak současně první v evropských parlamentech.

vala 20 %, tj. 415 hlasy). Druhé kolo voleb (13. června 1912) vyneslo Vikové-Kunětické coby jediné kandidátce 93 % odevzdaných hlasů, ovšem při nízké volební účasti (38 %).⁷² Poslankyně však vzhledem k negativním odezvám ze strany mnohých členů vlády (a především českého místodržícího hraběte Thuna, který odmítl její zvolení potvrdit) do zemského sněmu nikdy fyzicky nevstoupila – ostatně Český zemský sněm se již v předválečných letech nikdy nesešel. Pozornost veřejnosti se jí však podařilo získat jinými cestami. Populární je například její projev z 22. února 1913, jehož plné znění se zachovalo v podobě brožury, a kde Viková-Kunětická k otázce participace žen na politickém dění uvádí: „Snad právě proto, že po léta český národ trpí stagnací ve vnitřní politice, byl pokus ženských kandidatur uvítán celou veřejností jako zjev mimořádný, budící a průkopný [...]. Jednou z těchto podmínek sociální obrody a osvobozovací metody je také požadavek ženské rovnoprávnosti pracovní, mravní, kulturní i politické, který vyvěřel zvláště v poslední době s velikou silou na povrch. U nás [...] splynulo ženské hnutí se zájmem všeobecným i s naším smyslem pro všenárodní postup na poli kulturním, sociálním a politickém.“⁷³ Z této premisy bylo možné odhadnout míru provázanosti emancipačního hnutí s nacionalistickými tendencemi postupně se prosazujícího českého národa, které rovné a všeobecné volební právo nadto považovalo za jednu z hlavních podmínek autonomního demokratického zřízení, k jehož vzniku jeho vlastenecké aktivity směřovaly.

Zvolení poslankyně Vikové-Kunětické, o jehož výjimečnosti vypovídal i nevídaný celosvětový zájem, kterého se mu dostalo, nesporně vystupňovalo prestiž českého ženského emancipačního hnutí, dodalo mu na sebevědomí a zvýšilo mezinárodní povědomí o jeho požadavcích. Také politická situace prvního desetiletí 20. století ve Velké Británii napovídala, že by v otázce rovného volebního práva mohlo dojít ke kýženému úspěchu. V roce 1910 byla po vítězství liberální strany ustanovena 54členná komise složená ze zástupců všech politických stran, která měla na starost připravit návrh zákona o volebním právu žen. WSPU zareagovalo vyhlášením příměří a poklidným vyčkáváním na předpokládaný úspěch. Reformní návrh však byl poměrem 299 ku 190 zamítnut. Zklamání ventilovaly sufražetky dne 18. listopadu 1910 po-

⁷² Cesta k samotnému zvolení Vikové-Kunětické byla značně trnitá, neboť její kandidatura narážela na odpor především mladoboleslavských voličů, kteří svůj ambivalentní postoj přenesli do Mladoboleslavských listů a ovlivnili dokonce členy MO NSS (Místní organizace Národní strany svobodomyšlné, tj. mladočeské). Oficiální ohlášení kandidatury bylo dne 26. května 1912 (cca týden před volbou) zveřejněno na stránkách mladočeských Národních listů. VELEK, L.: c. d., s. 261–263, 283–294 a 298–314.

⁷³ VIKOVÁ-KUNĚTICKÁ, Božena: *O ženském mandátu do sněmu království českého*. Praha 1913, s. 3–5.

chodem na parlament, u něhož došlo k neblahému incidentu označovanému díky nepřiměřenému násilí policejních složek vůči přítomným ženám jako „černý pátek“.⁷⁴ Po opakovaném a opět neúspěšném pokusu o volební reformu, který proběhl rok poté, změnilo vedení WSPU taktiku a začalo vést proti vládě a jejím představitelům otevřenou válku. Právě z doby po roce 1911 bylo zaznamenáno nejvíce útoků na soukromý i veřejný majetek (ničení biliárových stolů, útoky na železniční stanice, přerézávání telegrafních drátů), stejně jako mimořádně vysoký počet zatykačů a obžalob. Nepokoje organizované ženami pokračovaly v zemi až do vypuknutí první světové války, a to i přesto, že mnohé nestandardní a veskrze radikální metody (především žhářství) způsobily odchod mnoha do té doby zapálených členek hnutí WSPU a s tím související odliv nemalých finančních částek.⁷⁵

V roce 1914 tak stála britská politika před zdánlivě neřešitelným problémem, neboť otázka sufražetek vygradovala do té míry, že ji mohlo vyřešit pouze přijetí volebního práva pro ženy (což byla však stále ozvěna budoucnosti) či radikální změna britské společnosti. Řešením bylo paradoxně vypuknutí první světové války. Dne 10. října 1914 bylo dosaženo dohody mezi WSPU a britskou vládou, na jejímž základě došlo k propuštění všech vězňů, trestaných za agitaci ve prospěch ženského volebního práva. Na oplátku Emmeline Pankhurstová slíbila pozastavení veškerých záškodnických aktivit v rámci radikální kampaně a naopak přislíbila napříště využít organizace WSPU a jejích členek pouze na pomoc vlasti.⁷⁶

V podobně svízelné situaci se v období bezprostředně před první světovou válkou ocitlo také české emancipační hnutí. Aktivní snahy o dořešení otázky rovnoprávnosti (dosahující krátkého triumfu roku 1912) a přijetí všeobecného volebního práva se z vládních zasedání a veřejných politických vystoupení přesunuly výlučně na úroveň debat v ženských spolcích. Stát zdůvodňoval svou neochotu vyhovět těmto požadavkům argumentem, že podíl na rozhodovacím procesu ve veřejných záležitostech by měl mít pouze jedinec, splňující zákonné požadavky plnění vojenské služby a odvádění fiskálních daní. Na to reagovaly české aktivistky prohlášením, že mnoho z žen bylo ekonomicky aktivními plátkyněmi daní a branné povinnosti byli kromě nich zproštěni i duchovní, kteří však o právo volit nepřišli.⁷⁷ Sféry budoucího ženského vlivu a úkoly, kterými se coby členky parlamentu hodlají zabývat, pak vymezily dva nejvlivnější proudy ženského politického hnutí – liberální

⁷⁴ KINGSLEY-KENT, Susan: *Sex and Suffrage in Britain 1860–1914*. London 2005, s. 200–201.

⁷⁵ KIČKOVÁ, A.: c. d., s. 89.

⁷⁶ PURVIS, J.: c. d., s. 293–294.

⁷⁷ VOŠAHLÍKOVÁ, P.: c. d., s. 296.

strana (Národní strana svobodomyšlná, tj. mladočeši) a sociální demokraté, jejichž společnou platformou se stala myšlenka, že ženskými záležitostmi (především sociální ochranou stávajících a budoucích matek, která se stala pro obě politické strany prvořadým a společným jmenovatelem) by se měly ve vládě zabývat ženy-političky, neboť jen ony jsou schopny plně chápat důsledky obdobných zákonodárných postupů v praxi.⁷⁸ Třebaže k většímu prosazení se v politické oblasti došlo u žen až po první světové válce, několika z nich (například Františka Zeminová a Boženě Vikové-Kunětické) se podařilo uhájit v politických stranách svá čestná místa již v době předválečné.⁷⁹

První světová válka v obou zemích zásadním a nevratným způsobem změnila charakter společnosti a lze na ni proto v souvislosti s ženskou otázkou pohlížet jako na katalyzátor jejího konečného řešení. Takovým způsobem globální konflikt například vnímala sufražistka Millicent Garrettová-Fawcettová, která o něm prohlásila: „V otázce postavení žen přinesla válka zásadní převrat. Zastihla je coby nevolnice a zanechala jako svobodné bytosti.“⁸⁰ Ženy se ve válce doslova i metaforicky ocitly na frontové linii a jako pracovnice ve zbrojním průmyslu, milenky, vdovy, matky-samoživitelky, oběti násilí, zdravotní sestry a předměty vládní propagandy se tak do jejího průběhu zapsaly jako nikdy předtím.⁸¹ Zatímco téměř deset milionů mužů bojovalo a umíralo na válečných frontách, ženy sváděly neméně obtížnou bitvu na frontě domácí. Velká Británie i české země (a spolu s nimi samozřejmě i většina ostatních evropských států) byly sužovány nedostatkem základních potravin, za které bylo navíc třeba platit vyděračské částky. Kvůli zcela nedostačující pomoci ze strany státu proto docházelo k rozvoji černého trhu s potravinami (tzv. keřasení). Nejen nedostatek pracovních sil, ale rovněž nutnost uživit rodinu a sebe, donutil ženy najít si placenou práci a současně strávit neúměrné množství času sháněním a přípravou jídla, vařeného většinou z náhražek.⁸² Válka destabilizovala do té doby pečlivě oddělené genderové identity obou pohlaví, k jejichž částečnému splynutí přispěly jak jednotlivé vlády, kterým chyběly lidské zdroje, tak ženy samotné, jež v době konfliktu,

⁷⁸ LENDEROVÁ, M. – KOPIČKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.): c. d., s. 462.

⁷⁹ Do vedení národně-sociální, pokrokové a národně svobodomyšlné strany se dostaly Františka Zeminová, Božena Viková-Kunětická a Olga Stránská-Absolonová. Viz MUSILOVÁ, Dana: *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918–1939* (dále jen *Z ženského pohledu*). Hradec Králové 2009, s. 20–25.

⁸⁰ THOM, Deborah: *Nice Girls and Rude Girls. Women Workers in World War I*. London – New York 2000, s. 1.

⁸¹ ABRAMSOVÁ, L.: c. d., s. 289–290.

⁸² MARWICK, Arthur: *The Deluge. British Society and the First World War*. London 1989, s. 189–210.

kdy de iure nadále neměly žádná politická práva, požívaly do té doby nepoznaných svobod, kterých se po skončení války nehodlaly vzdát.

Britská společnost a vláda, v předválečném období negativně vystupující vůči ženskému volebnímu právu, pak změnila vlivem úspěšného zaměstnávání žen v do té doby ryze mužských oborech svůj postoj a rozhodla se vyjít vstříc jejich požadavkům. Výsledkem byl zákon z 6. února 1918, tzv. Representation of the People Act, kterým získaly ženy volební právo po dosažení třicátého roku života.⁸³ V tom samém roce se rovněž uskutečnily volby do parlamentu, v nichž se o zvolení pokoušelo celkem 17 žen z celkového počtu 1 623 kandidátů, soupeřících o 706 křesel. Zvoleny byly nakonec dvě ženy, z nichž ale do dolní sněmovny zasedla pouze jediná, ve Spojených státech narozená lady Nancy Astor. Celá volební kampaň (první takového druhu v britských dějinách) vzbudila nebývalý zájem nejen domácích, ale rovněž zahraničních médií a stala se odrazovým můstkem snah pro dosažení aktivního a pasivního volebního práva pro ženy i v ostatních státech.⁸⁴

Za obětavost a nemalý podíl na válečném úsilí odměnilo udělením volebního práva ženy po skončení první světové války mnoho evropských států. V Československu došlo k oné události roku 1920 přijetím prvorepublikové ústavy. Vůči Velké Británii, kde byl obdobný zákon přijat o dva roky dříve, mělo tedy české emancipační hnutí na první pohled nepatrné zpoždění. V konečném důsledku to však bylo nakonec právě Československo, které pomyslné mety, tj. dosažení volebního práva pro občany bez rozdílu pohlaví od 21 let věku⁸⁵, dosáhlo jako první. Volit za stejných podmínek jako muži

⁸³ Tamtéž, s. 87–119. Kromě věku bylo podmínkou vlastnictví nemovitosti či manželství s jeho vlastníkem. Ženy získaly právo kandidovat do parlamentu a díky zákonu o diskriminaci pohlaví z roku 1918 se mohly nově uplatnit v oborech soudnictví, advokacie a městské samosprávy. Viz WASSON, E.: c. d., s. 286. Věková hranice u mužů byla stanovena na 21 let (volit pak mohli ve volebním obvodu, kde měli trvalé bydliště) – výjimku tvořili odvedenci, kteří dosáhli během vojenské služby za první světové války alespoň 19 let věku (panovaly však rozpory, zda jim toto právo náleží i po jejich propuštění z armády). Viz *The Representation of the people act 1918. With explanatory notes*. In: https://archive.org/stream/representationof00frasrich_djvu.txt [cit. 19. 7. 2017].

⁸⁴ SMITH, H.: c. d., s. 94–97. Srovnej s KIČKOVÁ, A.: c. d., s. 90.

⁸⁵ Hranice 21 let pro muže byla nastavená především proto, aby se z nich v důsledku obrovského počtu úmrtí na frontách první světové války nestala menšinová skupina voličů. V případě senátních voleb byla hranice pro zvolení stanovena na 26 let bez rozdílu pohlaví. Pasivní právo novelizovaly, neboť nelze opomenout působení žen v RNS, paragrafy 10 (Poslanecká sněmovna) a 15 (Senát): „Volitelní jsou státní občané Československé republiky bez rozdílu pohlaví, kteří dosáhli 45. roku věku svého [v případě kandidatury do Poslanecké sněmovny starší 30 let] a vyhovují ostatním podmínkám zákona o složení a pravomoci státu.“ Viz *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. In: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1920/026-1920.pdf> [cit. 20. 7. 2017].

pak bylo britským ženám umožněno od 2. července 1928, tedy s osmiletým rozdílem oproti nově založenému středoevropskému státu.

Již zmíněná *Ústavní listina Československé republiky*, jednoznačně deklarující rovnost obou pohlaví, čímž byly odstraněny formální překážky bránící realizaci a profesnímu růstu žen působících do té doby v převážně či výlučně mužských oborech, byla přijata dne 29. února 1920 Národním shromážděním československým pod číslem 121/1920 Sb. Vyhlášena byla 6. března 1920, kdy také nastala její účinnost. Z hlediska české ženské otázky reprezentovaly první poválečné roky vyvrcholení systematického úsilí a dosažení stanovených cílů, na jejichž naplnění představitelky českého emancipačního hnutí neúnavně pracovaly celá předchozí desetiletí.⁸⁶ Princip pohlavní rovnosti však v politické praxi nebyl automatickou záležitostí. Ženská politická činnost v rovině parlamentní se minimálně zpočátku vymezovala v rámci schopnosti a hranic demokracie a společnosti tvořené na základě genderových rolí. Ženy navíc v žádném výboru nedosahovaly řídicích postů, ani neměly nadpočetní většinu – v praxi se tak o pozvednutí prestiže jejich politické práce v parlamentu a o prosazování ženských práv musely přičinit vlastní iniciativou.⁸⁷ Proklamaci pátého bodu Washingtonské deklarace, propagující politickou, kulturní a sociální rovnost žen s muži, pak potvrdil vznik samostatného československého státu, kde do obecních, okresních a zemských zastupitelstev a obou parlamentních komor zasedly ženy, zvolené v rámci prvních rovných (až do přijetí ústavy nicméně pouze de facto), tajných a přímých voleb z roku 1919.⁸⁸ V budově bývalého zemského sněmu na pražské Malé Straně proběhlo dne 14. listopadu 1918 první zasedání tzv. Revolučního národního shromáždění,⁸⁹ jehož členkami byly rovněž poslankyně Ludmila Zatloukalo-

⁸⁶ Více viz WEYR, F. – NEUBAUER, Z. (eds.): c. d.

⁸⁷ MUSILOVÁ, D.: *Z ženského pohledu*, s. 10.

⁸⁸ ŠTĚPÁNKOVÁ, Petra: „Když jdu, tak jdu.“ *Nezadržitelná Božena Viková-Kunětická*. In: HANÁKOVÁ, Petra – HECZKOVÁ, Libuše – KALIVODOVÁ, Eva (eds.): *V bludném kruhu. Mateřství a vychovatelství jako paradox moderny*. Praha 2006, s. 14.

⁸⁹ Již před přijetím Ústavy z února 1920, zaručující rovná práva všem občanům bez rozdílu pohlaví, usedly ženy roku 1918 do lavic Revolučního Národního shromáždění (RNS), prvního zákonodárního sboru na území Československa, skládajícího se z jednokomorového parlamentu. Tento nevolený orgán o 270 členech vznikl rozšířením Národního výboru československého, a to povoláním zástupců českých stran na základě poměrných výsledků posledních předválečných říšských voleb v Rakousku-Uhersku, konaných roku 1911 a kooptací slovenských představitelů. Naopak zcela chyběli delegáti německých a maďarských politických stran. RNS zaniklo dne 15. dubna 1920 a bylo nahrazeno dvoukomorovým Národním shromážděním republiky československé. Viz ADAMOVÁ, K. – LOJEK, A. – SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (ed.): c. d., s. 375–381; PEROUTKA, F.: c. d., s. 13; *Jmenný rejstřík poslanců a poslankyň Národního shromáždění*. In: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/rejstrik/jmenny/index.htm>

vá-Coufalová, Božena Viková-Kunětická, Alice Masaryková, Františka Kolaříková, Božena Ecksteinová, Louisa Landová-Štychová a Anna Chlebounová. Poslanecká sněmovna Československé republiky se tak stala společným prostorem mužů a žen.⁹⁰

Legalizace aktivního a pasivního volebního práva pro všechny občany bez rozdílu pohlaví umožnila britským a českým ženám úspěšně završit po několika desetiletí trvající boj za prosazení základních emancipačních požadavků a uznání lidských svobod. Spolu s tím se však současně objevila celá řada otázek vyplývajících z jejich zrovnoprávnění.⁹¹ Oddělené sféry vlivu, od francouzské revoluce základní princip vztahu mezi muži a ženami, byly během válečných let podrobeny těžké zkoušce a třebaže se představitelé vlád i mnozí muži snažili urputně bránit proti ženským vpádům na jejich výsostná teritoria, nedokázali ženám zabránit ve vytváření vědomí o vlastní identitě, vyžadující uznání jejich legitimního postavení ve státoprávním rámci.⁹²

Při závěrečném srovnání charakteru českého emancipačního hnutí za dosažení volebního práva pro ženy s obdobným hnutím ve Velké Británii nelze opomenout několik již dříve zmíněných základních skutečností. Obě hnutí zahájila svoji činnost přibližně ve druhé polovině 19. století, třebaže to neznámá, že do té doby snaha o ženskou emancipaci neexistovala – chyběl jí pouze organizovaný postup. V šedesátých letech byla Evropa svědkem vzrůstajícího aktivismu zaměřeného na zlepšení podmínek ženského školství, zaměstnání a oblast etické a právní reformy.⁹³ Výchozí platforma britského emancipačního hnutí se i přes rozdílné začátky a její následnou radikalizaci, k níž došlo od roku 1905 zapojením organizace Women's Social nad Political Union (WSPU) výrazněji neodlišovala od české – v šedesátých a sedmdesátých letech ve Velké Británii i českých zemích vznikala iniciativa za přístup žen k odbornému a vyššímu (středoškolskému a v Británii také vysokoškolskému) vzdělání a byly zakládány spolky nejrůznějšího charakteru. Britky se stále více zapojovaly do veřejného dění a na konci šedesátých let se dostaly na akademickou půdu – ryze ženské koleje Girton (1869) a Newnham (1874) posléze doplnila University College London, která v roce 1873 zavedla spo-

[cit. 19. 7. 2017]; KLÍMEK, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XIII. 1918–1929*. Praha – Litomyšl 2000, s. 15–17 a 52–54.

⁹⁰ *Jmenný rejstřík poslanců a poslankyň Národního shromáždění*. In: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/rejstrik/jmeny/index.htm> [cit. 13. 10. 2016].

⁹¹ MUSILOVÁ, D.: *Ze ženského pohledu*, s. 398.

⁹² ABRAMSOVÁ, L.: *c. d.*, s. 315.

⁹³ K tomuto vývoji došlo nejen v protestantských průmyslových zemích Německu a Velké Británii, v katolické Francii, Itálii a zemích rakousko-uherského soustátí, ale rovněž v autokratickém pravoslavném Rusku a ve Skandinávii.

lečnou výuku chlapců a dívek. Získat vysokoškolský titul umožnila ženám také Londýnská univerzita (University of London). Ve Skotsku pak bylo ženské univerzitní studium povoleno od 90. let 19. století (1892).⁹⁴

Obdobně jako v českých zemích i na britských ostrovech si ženy nicméně stále výrazněji uvědomovaly, že pro skutečné prosazení se ve společnosti a tím získání vlivu na utváření její podoby je nutné dosáhnout volebního práva, které by jim umožnilo volit, popřípadě být zvoleny. Cesta k přijetí rovného volebního práva pro ženy vedla v obou zemích přes (především v 90. letech 19. století zakládané) spolky orientované na účast žen v politice, které se vyznačovaly umírněným, diplomatickým postupem vůči vládě, jejímž představitelům i široké veřejnosti prezentovaly své reformní návrhy a požadavky nenásilnou formou (pořádáním přednášek, diskuzí apod.). Zatímco v českých zemích toto poklidné směřování a nenásilná taktika pokračovaly až do vyhlášení ústavy z roku 1920, která ženám jejich volební práva potvrdila, v Británii se situace ubírala jiným směrem. Radikalizací emancipačního procesu, jehož představitelky, militantní bojovnice nazývané sufražetky, prosazovaly strategii občanské neposlušnosti, se Velká Británie v tomto ohledu izolovala od zbytku Evropy (pro kterou byla uvedená taktika kontraproduktivní) a stala se značně neobvyklým úkazem.

Specifikum českého emancipačního hnutí naopak představovalo jeho úzké spojení s hnutím národnostním, typickým pro neplnoprávné národy v rámci mnohonárodnostních státních celků. Zároveň však bylo toto nacionální směřování důvodem jisté izolace na poli mezinárodních emancipačních snah. Třebaže oba tábory bojovnic za ženské volební právo usilovaly o společnou věc (získ volebního práva), byly to především zásadní rozdíly v národních mentalitách, vytyčených cílech i prostředcích k jejich dosažení, které nedovolovaly dospět ke vzájemné spolupráci. Rozdílnosti obou hnutí tak měly v tomto ohledu větší váhu než jeho společné cíle.⁹⁵

⁹⁴ ABRAMSOVÁ, L.: *c. d.*, s. 275.

⁹⁵ Mezinárodní spolek za volební právo žen sice tyto vlastnosti do značné míry splňoval, spíše než o účinný výkonný nástroj šlo však spíše o fórum určené k volné výměně názorů a v lepším případě o prostředí umožňující vzájemnou inspiraci.

RESUMÉ

BOJ ZA VOLEBNÍ PRÁVO ŽEN VE VELKÉ BRITÁNII A ČESKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1848–1928

Studie se zabývá rozbořem a srovnáním boje za ženské volební právo ve Velké Británii a českých zemích v letech 1848–1920, resp. 1928 (časovou osu představuje revoluce z roku 1848 a přijetí zákona o všeobecném hlasovacím právu pro ženy od 21 let věku). Analyzuje historii obou hnutí od jejich faktických počátků v šedesátých letech 19. století, přes postupný příklon k politické sféře, až po zásadní rozkol vlivem diametrálně odlišného směřování (v Británii spjatém s činností militantní Ženské sociální a politické unie založené roku 1903). Zmiňuje jejich nejvýznamnější představitelky a prostřednictvím podrobného rozboru fenoménu tzv. hladových stávek reflektuje protistátní činnost sufražetek, stejně jako v této souvislosti prezentuje postupy britských justičních, vládních i zdravotnických složek. Příspěvek si současně klade za cíl zodpovědět otázky, do jaké míry se směřování britského a českého emancipačního hnutí od sebe vzájemně lišilo, co bylo důvodem ke vzájemné diferenciaci a zda přes tyto rozdílnosti docházelo ke spolupráci.

Klíčová slova: emancipační hnutí, volební právo pro ženy, sufražetky, 19. století, první světová válka, Velká Británie, české země

SUMMARY

THE FIGHT FOR WOMEN'S SUFFRAGE IN GREAT BRITAIN AND THE CZECH LANDS IN THE YEARS 1848–1928

This study deals with the analysis and comparison of the struggle for women's suffrage in the United Kingdom and the Czech lands in the years 1848–1920, more precisely in 1928 (the timeline reflects the adoption of the universal suffrage bill for women aged 21 years). It analyses the history of both movements since their factual beginnings in the 50s of the 19th century, through a gradual shift towards political activities, to a fundamental division due to diametrically opposite course (in the UK related to the activities of militant Women's Social and Political Union, founded in 1903). The study mentions their most important representatives and through detailed

analysis of the phenomenon of hunger strikes reflects subversive activities of suffragettes, as in this context illustrates the procedures of British judicial, governmental and medical components. The contribution also aims to answer the questions to what extent the direction of the British and Czech emancipation movement differed from each other, what was the reason for mutual differentiation and if there was cooperation despite these differences.

Keywords: emancipation movement, suffrage for women, suffragette, 19th century, the First World War, Great Britain, Czech lands

Mgr. Martina Kratochvílová
Katedra historických věd
Filozofická fakulta
Západočeská univerzita v Plzni
Sedláčkova 31
306 14 Plzeň
Česká republika
e-mail: kratochvilova.mar@seznam.cz